

POZNÁMKY K POJMU VLASTNICTVÍ (ANEB MALÁ REKAPITULACE)

PETR HAVLAN

Ospravedlnění úvodem

Jde o projev určité opovážlivosti (ne-li zrovna drzosti) autora, jestliže se touto statí vydává do tak výsostného hájemství privatistů, příp. právních filosofů, jakým problematika „obecného“ pojmu vlastnického práva katexochén je. Jde o opovážlivost někoho, kdo se obvykle zaobírá administrativistickými problémy, byť to neplatí tak doslova.

Přesto může čtenář zůstat poměrně klidný. Dále totiž půjde skutečně v první řadě o rekapitulaci. Rekapitulaci, která by se od jiných podobných měla lišit především akcenty, nebo, líbí-li se komu, úhlem pohledu.

Třebaže ne vždy prima facie, bude usilováno o to, aby (alespoň v podtextu) bylo přítomno i hledisko veřejnoprávní. Jinak řečeno: následující řádky jsou ovlivněny zájmem autora o vztah „stát a vlastnictví“, resp. především o problém vlastnictví státu či tzv. veřejného vlastnictví vůbec.

1. Vstup do problému

Vlastnictví (vlastnické právo)¹ je věčný problém filozofický, sociologický, ekonomický, psychologický (zejm. sociálně psychologický) ... a samozřejmě i problém právní. Jediné, co lze o tomto pojmu téměř se stoprocentní jistotou říci je, že

¹ Pojmy vlastnictví a vlastnické právo zde budou používány jako synonyma, tedy tak, jak to činí i naše platné právo (srov. např. čl. 11 Listiny základních práv a svobod, hlavu první části první občanského zákoníku ...). „Připomenouti jest, že zákoník (rozuměj obec. obč. zák. z r. 1811 – dodal P.H.) užívá promíšeně slov „vlastnictví“ a „právo vlastnické“ (Eigentum, Eigentumsrecht) a že ani neodpovídá zákonu ani nemá smyslu rozlišovati dva pojmy.“ (Krčmář, J.: Práva věčná, Všehrd, Praha 1934, str. 102)

se ho dosud nepodařilo uspokojivě vědecky definovat a není ani možné předpokládat, že se to vyčerpávajícím způsobem podaří v budoucnu. Ostatně platí-li: „Omnis definitio est periculosa“, tak je tomu nepochybně také v tomto případě. Příčin by se našlo více. Zdůrazňuje se však zejména skutečnost, že pojem vlastnictví nejenže není chápán stejně ve velkých právních systémech (kontinentálním, angloamerickém,...),² kde jde o rozdíly podstatné,³ ale že i v jednotlivých právních řádech našeho kontinentálního práva existují jisté odchylky.⁴ Rovněž v pohledu na předmět vlastnického práva nepanuje názorová jednotna.⁵ K tomu však později.

Přes celkový neúspěch nesčetných pokusů definovat vlastnictví, některé z nich přece jen přinesly poznatky, které nám umožní určitou charakteristiku vlastnického práva provést.⁶

2. Historický exkurs

2.1 Přístupy spíše právněfilozofické

Na vysoké úrovni abstrakce byla k vlastnictví zaujímana stanoviska, jednoduše vyjádřeno, kam až naše paměť sahá. Následující výběr názorů přitom nebude

² Daný problém může být zajímavý rovněž v dějinné souvislosti. Vedle tradičních „římskoprávních exkurzí“ lze samozřejmě zaměřit i jinam. Srov. např. Malý, K.: České právo v minulosti, Orac, Praha 1995, str. 87 a násl., příp. Tomášek, M.: Právo staré Číny, Codex, Praha 1995, str. 31–32 a zejm. 79 a násl. apod.

³ Připomenout lze zejm. vcelku známý fakt, že pojmy anglického práva „property“ a „ownership“, s nimiž se lze setkat v kontextu s Law of Property, nejsou adekvátními ekvivalenty kontinentálnímu pojmu „vlastnictví“. To nicméně neznamená, že by se tu a tam k sobě významově zřetelně nepřibližovaly. Např. termín „ownership“ se velmi často (nikoli však výlučně) používá pro totéž, co se v kontinentálním právu označuje jako vlastnictví k movitostem. Blíže k tomu zejm. Knapp, V.: Základy srovnávací právní vědy, Aleko, Praha 1991, str. 78–79 či též: Velké právní systémy (Úvod do srovnávací právní vědy), C.H.Beck, Praha 1996, str. 174–176.

⁴ Tím nemá být řečeno, že v posléze uvedeném případě nelze nalézt jejich jakéhosi společného jmenovatele. Tamtéž (práce cit. naposled), str. 156.

⁵ Zdaleka přitom nepůjde pouze o problém vztahu výše zmíněných velkých právních systémů, kde rozdíly plynou, tak řečeno, z povahy věci. Kupříkladu výše zmíněný pojem „property“ (mimo chodem podstatně frekventovanější než „ownership“) svou dvojznačností, tj. jednak ve významu majetek (čili předmět práva) a jednak coby „law of property“ (čili něco jako „majetkové právo“, event. chápáno v plurálu) jasně naznačuje o čem tu běží. Lakonicky vyjádřeno: „Lze ... zdánlivě aforisticky říci, že předmětem majetkového práva jsou i majetková práva sama.“ Tamtéž (práce cit. na první místě), str. 80 či tamtéž (práce cit. na druhém místě), str. 176.

⁶ Inspirace (příp. metoda zkoumání) byla hledána u řady uctyhodných autorů minulosti i současnosti. Jak ale zainteresovaný čtenář jistě pozná, zvláštní význam pro tuto práci mají některé pozoruhodné poznatky a přístupy prof. V. Knappa.

zdaleka vyčerpávající ani reprezentativní (nejde o práci historickou), ale bude tu snaha respektovat úhel pohledu výše předestřený; tj., stručně, vztah vlastnictví a státu.

Platon ve svém modelu zákonného státu požaduje, aby právě stát garantoval, že nikdo nenashromáždí nadměrný majetek a jeho intenzivní organizování a kontrolování mělo vést k dosažení tzv. středního dostatku.⁷

Jinou cestu k ideálu „středního dostatku“ vidí Aristoteles: „Nejméně péče se ... věnuje tomu, co jest společné velmi mnoha lidem; neboť lidé se starají nejvíce o své vlastnictví, méně již o to, co jest společné, anebo jen potud, pokud se to týká jednotlivce; ... každý tu bere věc na lehčí váhu, protože si myslí, že druhý se o to již postará, ...“⁸ Od státu neočekává zavedení společného vlastnictví, ale kultivaci individuálního vlastnictví. V zájmu klidu a míru „...jest hlavní věcí, více než vyrovnávat majetek, učiniti dobré povahy takovými, aby nechtěly mít více, špatné pak, aby nemohly“.⁹

Ranné křesťanství je obecně známé svým majetkovým komunismem. „Vy bídí,“ praví Basileios, „... co nazýváte svým majetkem? Kdo vám ho dal? Chováte se jako muž v divadle, který se snaží obsadit všechna místa a chce potom jiným bránit v přístupu k nim, vyhradiv si pro vlastní potřebu to, co má sloužit všem.“¹⁰ Podobně Ambrosius: „Příroda vytvořila všechno jako společný majetek všech. Božím příkazem bylo všechno stvořeno tak, aby obživa patřila všem a aby země byla ve společném vlastnictví. ... Až usurpací vzniklo soukromé subjektivní právo.“¹¹

Velmi zajímavý „kompromis“ mezi společným a individuálním nalézáme u Jana Bodina. „O státu můžeme hovořit jen tehdy, jestliže existuje suverénní moc, která sjednocuje všechny rodiny a kolegia. Vedle suverénní moci musí existovat i něco, co je pro všechny společné a veřejné (communauté), jako například veřejné státní vlastnictví (zvýraznil P.H.), veřejný poklad, ulice, hradby, náměstí, kostely, trhy, ...“¹² Zároveň kritizuje Platona za rušení pojmů „moje“ a „tvoje“

⁷ Zákony (zejm. 736, 737, 756). (Platón: Zákony, ČSAV, Praha, 1961, str. 129, 130, 144 a 145)

⁸ Politika (1261 b). (Aristoteles: Politika, Jan Laichter, Praha 1939, str. 32) K tomu a contr. srov. Zákony (739, 740). (Platón, práce cit. v pozn. 6, str. 131–133)

⁹ Politika (1267 b). (Aristoteles, práce cit. v pozn. 8, str. 50)

¹⁰ Basileios (Homilie k Lukášovi, 12, 18, č. 7) in Brösl, A.: Dějiny politického a právního myšlení, „elfa“, Košice 1994, str. 28.

¹¹ Ambrosius (De officiis ministrorum, I, 28) in Brösl, A.: tamtéž. Určitou informaci o názorech křesťanských filozofů na vlastnictví lze získat např. také u Campanella (Campanella, T.: Sluneční stát, Jan Laichter, Praha 1934, str. 73–83).

¹² Bodin, J. (Les Six Livres de la République, I, 2, 12 a 14) in Brösl, A.: práce cit. v pozn. 10, str. 43.

a prezentuje soukromé vlastnictví jako to, co posiluje obecné blaho.¹³

Naproti tomu Thomas More, žádný prostor pro kompromis (koexistenci společného a soukromého) nevidí. „A tak když v duchu přehlížím a převracím všechny ty státy, které dnes všude po světě vzkvétají, nepřipadá mi to – Bůh mi buď milostiv – jako nic jiného než jako spiknutí boháčů, jednajících o vlastních výhodách pod záminkou a ve jménu státu. Vynalézají a vymýšlejí si všechny způsoby a úskyky, aby jimi to, co sami nepoctivě nahrabali, především udrželi beze strachu před ztrátou, za druhé (v případě ztráty), aby to mohli přičiněním a prací všech chudáků co nejlaciněji získat zpět a mohli toho zneužívat. Jakmile se jednou boháči – jménem státu, to jest i jménem chudých – rozhodnou, že se takové úskyky mají zachovávat, ihned se z toho stávají zákony. Ale nejhorší lidé se svou nenasytanou žádostivostí rozdělili jen mezi sebe vše to, co by bylo dobře postačilo pro všechny.“¹⁴ Platonova majetková rovnost, jako cesta k všeobecnému blahu, je pro něho axiom.¹⁵

Pro Huga Grotia, označovaného za „otce“ přirozeného práva, je respektování cizího majetku příkazem jasného rozumu.¹⁶ Individuální vlastnictví přitom opírá především o smlouvu, čímž se, podle něho, ruší vlastnictví původně společné.¹⁷ John Lock tvrdí, že „velký a hlavní účel, proč se lidé spojují do států a podrobují se vládě je zachování jejich vlastnictví.“¹⁸

Kontraktualista Jean-Jacques Rousseau spojuje se svou „společenskou smlouvou“ jednak ztrátu přirozené svobody a neomezeného práva na všechno, co člověk svádí a čeho může dosáhnout a jednak zisk občanské svobody a vlastnického práva ke všemu, co člověk má.¹⁹ Současně však nijak neplane pro soukromé vlastnictví, ba právě naopak. „Onen člověk, který si obsadil jistý kus pozemku a prohlásil: „Tohle je mé!“ a našel dosti prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti.“²⁰ „Nerovnost, která takřka neexistuje v přírodním stavu, ... stává se pevnou a zákonitou zřízením vlastnictví a zákonů; ... je zřejmě proti zákonům přírody, jakýmkoliv způsobem je definujeme, aby dítě poroučelo starci, aby hlupák vedl člověka moudrého a aby hrstka lidí oplývala

¹³ Bodin, J. (dtto, I, 2, 17) in Brösl, A.: tamtéž.

¹⁴ More, T.: Utopie, Orbis, Praha 1950, str. 123–124.

¹⁵ V tomto kontextu zmíníme i v umělecké licenci podané „autentické“ horlení J. A. Komenského proti soukromému vlastnictví na konferenci v Bredě r. 1667. Srov. Hanuš, M.: Poutník v Amsterodamu, Československý spisovatel, Praha 1967, str. 443–444.

¹⁶ Grotius, H. (De iure belli ac pacis, Předmluva, 16) in Brösl, A.: práce cit. v pozn. 10, str. 50.

¹⁷ Grotius, H.: Drei Bücher über das Recht des Krieges und des Friedens, L. Heimann, Berlin, 1869, str. 246, pozn. („komentátora“ J. H. von Kirchmanna) č. 14.

¹⁸ Locke, J.: Two Treatises of Government, Cambridge 1988, str. 123 a 124.

¹⁹ Rousseau, J. J.: Rozpravy (O společenské smlouvě), Svoboda, Praha 1989, str. 231.

²⁰ Rousseau, J. J.: O původu nerovností mezi lidmi, Svoboda, Praha 1949, str. 61.

nadbytkem, zatím co hladovému množství se nedostává nejnutnějšího.“²¹ Jedén ze zakladatelů právní filozofie Georg Wilhelm Friedrich Hegel při prezen-taci kategorie „svobodná vůle“ mimo jiné uvádí: „Svobodná vůle si musí nejprve, aby nezůstala abstraktní, dát jsoucno a prvním smyslovým materiálem tohoto jsoucna jsou věci, tj. vnější věci. Tento první způsob svobody je ten, který pozná-me jako vlastnictví, sféra formálního a abstraktního práva, k němuž patří neméně **vlastnictví ve své zprostředkované podobě jako smlouva**“²² (zvýraznil P.H.) a právo ve svém porušení jako zločin a trest.“²³ Na jiném místě praví: „Jelikož se pro mne ve vlastnictví má vůle jakožto osobní vůle, tedy vůle jednotlivce, stává se objektivní, získává tak vlastnictví charakter soukromého vlastnictví, ...“²⁴ Ro-zumnost vlastnictví není podle Hegela „v uspokojování potřeb lidí, nýbrž v tom, že se překonává pouhá subjektivita osobnosti. Teprve ve vlastnictví je osoba ja-kožto rozum.“²⁵ Zajímavé je také jeho tvrzení, že agrární zákony v Římě v sobě „obsahují boj mezi pospolitostí a soukromou povahou držby půdy;“ přičemž má za to, že „soukromá povaha držby půdy musela jakožto rozumější moment, třebaže na úkor jiného práva, nabýt vrchu.“²⁶

Za zmínku stojí i věta utilitaristy a předchůdce pozitivistů Jeremy Benta-ha, že „pravomoc, subjektivní právo, zákaz, povinnost, závazek, ... **vlastnictví** (zvýraznil P.H.), ... svoboda – to všechno jsou jen zdánlivé podstaty (fictitious entities), které právo při vhodné příležitosti nechává vzniknout a zaniknout.“²⁷

2.2 Přístupy spíše právněteoretické

Na této, o stupínek nižší úrovni abstrakce jde již o názory související přímo s pojmem vlastnictví.

Začít lze například Friedrich Carl von Savignym a jeho společným majetkem (statkem) – společným užíváním (Gemeingut und Gemeingenuß), společným ma-jetkem (statkem) – soukromým užíváním (Gemeingut und Privatgenuss) a soukro-mým majetkem (statkem) – soukromým užíváním (Privatgut und Privatgenuss). Přičemž v posléze uvedeném soukromém majetku a soukromém užívání spatřuje

²¹ Tamtéž, str. 91.

²² Zhruba o století a půl později napsal Buchanan v souvislosti s možností směny na základě smlouvy, že je dána právě tím, že obě strany souhlasí s vlastnickými právy (Buchanan, J.: The Limits of Liberty, Chicago University Press, Chicago 1962).

²³ Hegel, G. W. F.: Základy filosofie práva, Academia, Praha 1992, str. 71.

²⁴ Tamtéž, str. 83.

²⁵ Blíže k tomu tamtéž, str. 79, § 41.

²⁶ Tamtéž, str. 83.

²⁷ Bentham, J.: Of Laws in General, London 1970, str. 251.

„pojem vlastnictví, jehož úplné uznání vede k možnosti bohatství i chudoby (des Reichthums und der Armuth), obé bez omezení.“²⁸ V duchu římskoprávním jej pak Savigny chápe jako neomezené a výlučné panství osoby nad věcí. „Každý člověk je povolán k panství nad neživou přírodou; totéž „povolání“ však musí uznat u každého jiného člověka.“²⁹

Hlavní redaktor rakouského obecného občanského zákoníku (ABGB) Franz von Zeiller při svém rozlišování přirozených práv (angeborene Rechte) a nabytých práv (erworbene Rechte) vnímá jako přirozené právo, právo nabývat vlastnictví. Tím je vlastně aktuální podnes (srov. čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod). Samotné vlastnické právo (tedy nutně právo nabyté) je jím současně pojato coby právo poznatelné nezávisle na pozitivním právu.³⁰ „Pod vlastnickým právem se ... rozumí právo vnější věci výhradně podle libosti nakládat.“³¹

Pozoruhodný Rudolf von Jhering, který produktivním způsobem spojuje prvky pozitivismu se sociologickým přístupem k řešení právních problémů a který vše nakonec zavrhuje ve svém účelovém chápání práva,³² naopak atakuje standardní, romanistickou představu o neomezenosti právního panství nad věcí. „Není ... pravda, že by vlastnictví ve svém pojmu obsahovalo absolutní³³ dispoziční moc. ... Tato představa je ještě posledním zbytkem oné nezdravé přirozenoprávní představy, která izoluje jedince na něho samého. Kam by to muselo vést, kdyby se vlastník mohl uzavřít ve svém vlastnictví jako v nepřístupném hradě, nevyžaduje vysvětlení.“³⁴ Pozornost si zaslouží i jeho některá další konstatování, a to zvláště ve vzájemných souvislostech. „Přijde doba, kdy bude mít vlastnictví jinou podobu než dnes, ve které bude domnělé právo individua shromažďovat tolik statků tohoto světa, kolik je jen možné, ... právě tak málo společností uznáváno, jako právo římského otce nad životem a smrtí jeho dětí ...“³⁵ Nijak však nezpochybňuje podstatu soukromého vlastnictví, neboť, jak praví, „fyzické sebezachování vyvolává jako nezbytný důsledek i sebezachování ekonomické, tj. soukromé vlast-

nictví“;³⁶ snahy o jeho odstranění dokonce výslovně označuje za „pouhé bláznovství“ (eitle Thorheit).³⁷ Nadto proces nápravy, jehož potřebu naléhavě pociťuje, spojuje s pozvolnou spontánní evolucí: „již vlastní prospěch sám ... přivádí člověka na správnou cestu.“³⁸

Náš vstupní exkurs uzavřeme osobou, kterou lze z historického hlediska jen těžko opomenout; tj. osobou Antonína Randy. Jmenovaný sice příliš nefilozofoval, přesto však řekl dost a byl pro svou dobu typický. „Vlastnictví jest bezprostředná a úplná čili nejsvrchovanější právní moc nad věcí hmotnou nebo správněji řečeno: pojmová právní možnost přímého a neomezeného nakládání s věcí hmotnou.“³⁹ Cenná je jeho myšlenka, že „proti všem ... definicím je třeba uvést, že vlastnictví není ve skutečnosti vždy plné nebo úplné právní panství nad věcí a že k této okolnosti musíme přihlížet již v samém pojmu vlastnictví.“⁴⁰

„Jen ve své pojmové podstatě je vlastnictví plným právním panstvím, zatím co jeho utváření ve skutečném životě snáší nejrozmanitější omezení.“⁴¹ V literatuře (J. Sedláček, V. Knapp ...) se připomíná také Randovo konstatování, že musíme přesně rozlišovat princip vlastnictví jako instituce soukromého práva a řád vlastnický (zákony jeho nabytí a rozdělení). „Prvý je nevývratný, druhý různý a měnlivý v různých zemích, národech, stupních kulturních.“⁴² Metodologicky zásadní je pak okolnost vyjádřená pregnantně V. Knappem: „Výrazným rysem Randovy metody bylo soustavné přihlížení k sociálně ekonomickým poměrům a začasťe i výklad právních norem z těchto hospodářských poměrů.“ To se samozřejmě týká i jeho prací o vlastnictví.⁴³

2.3 Stručné shrnutí

Naše malá ukázka⁴⁴ právněfilozofických a právněteoretických (relativnost to-

³⁶ Tamtéž, str. 468.

³⁷ Tamtéž, str. 533.

³⁸ Tamtéž, str. 519.

³⁹ Randa, A., Kasanda, V.: Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém, VII. nezm. vyd., Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1922, str. 1 a 2. Srov. též snad ještě lepší definici in: Randa, A.: Eigentumsrecht, Breitkopf & Härtel, Leipzig 1884, str. 1.

⁴⁰ Tamtéž, str. 2, pod čarou.

⁴¹ Tamtéž, str. 2 a 3.

⁴² Tamtéž, str. 25.

⁴³ Blíže k tomu Knapp, V.: Portrét Antonína Randy (K jeho dvojímu výročí), Právník č. 9--10/1994, str. 873--875.

⁴⁴ Již na první pohled je zřejmé, že chybí řada dalších zvukných jmen. Namátkou Němec Joseph Unger, z našich Leopold Heyrovský, ale také třeba Francouz León Duguit apod. O některých, a to nejen právě jmenovaných, však bude ještě řeč.

²⁸ Savigny, C. F.: System des heutigen römischen Rechts, Veit & Co., Berlin 1830, str. 367--369.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Blíže k tomu Knapp, V.: Vlastnictví v lidové demokracii, Orbis, Praha 1952, str. 128, 439 a 440.

³¹ Zeiller, F.: Das natürliche Privatrecht, K. F. Beck, Wien 1819, str. 91.

³² Srov. jeho motto: „Účel je tvůrce (Schöpfer) veškerého práva.“ Jhering, R.: Zweck im Recht, Bd. I. a II., Breitkopf & Härtel, Leipzig 1893 a 1898, str. titulní.

³³ Připomeňme ještě jednou Hegela, s jeho „absolutním právem člověka na přivlastňování všech věcí“. Hegel G. W. F.: práce cit. v pozn. 23, str. 81. Srov. k tomu i Knapp, V.: práce cit. v pozn. 30, str. 146 a 147.

³⁴ Jhering, R.: Zweck im Recht, Bd. I., Breitkopf & Härtel, Leipzig 1893, str. 523 a 524.

³⁵ Tamtéž, str. 533.

hoto členění je ovšem nasnadě) pohledů na vlastnictví v rozpětí více jak dvou tisíce let měla za cíl zatím jediné: signalizovat existenci trvalých otázek, které nás zajímají a tíží doposud. Přičemž podstata a charakter vlastnictví, jeho místo v právu a společnosti, jakož i vztah soukromého a veřejného vlastnictví jsou otázky bezpochyby stále aktuální.

Výše uvedené rovněž naznačuje, že naše poznání kolem těchto otázek jen jakoby osciluje, či jinak, otevřeněji řečeno, není přes nashromážděnou sumu pozoruhodných poznatků a postřehů nijak veliké (je-li vůbec jaké). Co však víme zcela bezpečně, je to, že se nám situace ve dvacátém století jen více zkomplikovala a koneckonců komplikuje dál.

3. Pojem vlastnictví

3.1 „Právní panství nad věcí“

V předchozí kapitole padla pod čarou zmínka o význačných osobnostech, které vylily z úsporných důvodů opomenuty v historickém expozé. Hned to můžeme napravit. Například zmiňovaný civilista Unger definuje vlastnictví jako „věcné právo, kterým je hmotná věc zcela (in ihrer Totalität) podrobena našemu právnímu panství.“⁴⁵ Pro romanistu Heyrovského je „právo vlastnické ... neboli vlastnictví ... všeobecné právní panství nad věcí.“⁴⁶ U Emanuela Tilsche pak: „Vlastnictví jest právo absolutní, kterýmž oprávněnému se dává bezprostřední právní panství nad věcí hmotnou ...“⁴⁷ Všechny tyto definice, stejně jako bezpočet dalších (vč. již zmíněné Randovy), vycházejí z římskoprávního „všeobecného právního panství nad věcí“.⁴⁸

Unger, J.: System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, Bd. I., 2. Aufl., Breitkopf & Hartel, Leipzig 1863, str. 524.

Heyrovský, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského, 7. vyd., Právnická fakulta UK Bratislava, Bratislava 1929, str. 208.

Tilsch, E., Svoboda, E.: Občanské právo (část všeobecná), Všeherd, Praha 1925, str. 96.

Srov. pojem dominium ex iure Quiritium (blíže k němu např. Heyrovský, L.: práce cit. v pozn. 46, str. 213–215), a dále zejm. „zobecnění“ římskoprávních pramenů v Bartolusově pojetí vlastnického práva, které už tato vůdčí osobnost komentátorské školy (přelom 13. a 14. stol.) představila jako právo disponovat hmotnou věcí v mezích daných objektivním právem perfektně naprosto a výlučně. Pro toto in nuce moderní a současně skutečný smysl římskoprávních a respektující pojetí je charakteristické, že akcentuje právě ono „dominium“ – „panství“, nosenský atribut vlastnictví. Na rozdíl např. od „uživatelského“ pojetí Baldusova, což byl Bartolův, který stavěl na, v římskoprávních pramenech méně frekventovaném, výrazu pro vlastnictví, tedy na „proprietas“ (blíže k tomu Urfus, V.: Historické základy novodobého práva soukromého, C.H.Beck, Praha 1994, str. 40–41). K termínu „proprietas“ srov. též Knapp, V.:

A co zákonné texty? Náš nyní platný občanský zákoník, jak známo, na pokus definovat vlastnictví do značné míry rezignoval (srov. § 123 obč. zák.). Rakouský obecný občanský zákoník z roku 1811 (do 31. 12. 1950 včetně koneckonců také náš) je v § 354 chápe jako oprávnění „s podstatou a užítí věci podle své vůle nakládat a každého jiného z toho vyloučit“⁴⁹ Ani to ovšem není definice subjektivního vlastnického práva v pravém smyslu. Vyplyvá z ní však, jak praví Jaromír Sedláček, „že vlastník může s věcí dělati co chce, pokud tím neporuší právního řádu“.⁵⁰ V akcentu na svobodu (volnost) vlastníkovu vůle (samozřejmě právem limitovanou – srov. § 364 odst. 1 obec. obč. zák.) není tedy z výše uvedenými doktrinárními definicemi v rozporu. Jaksi zprostředkovaně ale vlastně totéž, navíc v jednom ustanovení (§ 903), stanoví i německý občanský zákoník: „Vlastník může, pokud tomu nebrání zákon nebo práva třetích osob, s věcí podle libosti nakládat a jiné osoby z každého působení na ní vyloučit.“⁵¹

Lze tedy říci, že přes určitou nejasnost termínu „právní panství nad věcí“⁵² zůstává v našem historicky chápaném prostoru právě ono objektivním právem kvalifikované panství osoby nad věcí (hmotnou) jádrem pojmu vlastnictví. Ač ovšem sám tento pojem je a patrně i zůstane spíše jakousi mlhavou množinou (fuzzy set). V kontextu s tím, že vlastnictví, vlastnické právo (ius dominium, proprietas) reprezentuje dominantní subsystém věcných práv (iura in rem), vnímaných jako přímé ovládání věcí,⁵³ by zmíněné nemělo budit větších pochybností.

posléze uved. práce v pozn. 3, str. 174.

⁴⁹ Úřední text: „Als ein Recht betrachtet, ist Eigentum das Befugnis, mit der Substanz und den Nutzungen einer Sache nach Willkür zu schalten, und jeden anderen davon auszuschließen.“

⁵⁰ Obecně tedy vše, co není právním řádem zakázáno, je dovoleno. Sedláček, J.: Vlastnické právo (komentář), V. Linhart, Praha 1935, str. 22.

⁵¹ „Der Eigentümer einer Sache kann, soweit nicht das Gesetz oder Rechte Dritter entgegenstehen, mit der Sache nach Belieben verfahren und andere von jeder Einwirkung ausschließen.“ Cit. podle Jauernig, O. (Hrsg.): Bürgerliches Gesetzbuch mit Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, 7. Aufl., C.H.Beck, München 1994, str. 1108. Smyslem se příliš neliší ani čl. 544 francouzského Code civil, byť poněkud neobratně formulovaný (jde přece jen o zákoník nejstarší – r. 1804). Podle něho je vlastnictví: „právo užívat a nakládat věcmi nejabsolutnějším (la plus absolue) způsobem, ledaže by byly užívány způsobem zakázaným zákony nebo pravidly“ („La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements.“). Cit. podle Goubeaux, G., Bihl, Ph. (red.): Code civil, Dalloz, Paris 1994, str. 459.

⁵² Později bylo zejm. atakováno ono adjektivum „právní“. Srov. např. Sedláček, J.: práce cit. v pozn. 50, str. 22, Rouček, F. in Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, díl II., V. Linhart, Praha 1935, str. 199, ale i Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 104.

⁵³ Blíže k tomu Fiala, J. in Kolektiv: Občanské právo /1/, Masarykova univerzita, Brno 1992, str. 68 či Knapp, V., Knappová, M., Švestka, J. in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): Občanské právo hmotné, sv. I., díl 2., Codex, Praha 1995, str. 191–192.

Utvvrzuje nás v tom také Jan Krčmář, když říká: „... jen vlastník smí nakládat věci, a to způsobem nejrozmanitějším a je mu naproti jiným osobám takové nakládání jakousi měrou zabezpečeno; ... slovy „někomu náleží vlastnictví“, „někdo je vlastníkem“ má být vyjádřeno, že soustava norem pečuje o to, aby někdo nebyl ušen jinými osobami v přímém, všeobecném a výhradním nakládání věcí a ona soustava nejsou než formulí, která chce tuto skutečnost vystihnout.“⁵⁴

2. Charakteristický rys vlastnického práva

Je příznačné, že pojem právního panství člověka nad věcí, implikující, slovy Knappa, „(... ač sám nejasný) ... určitou právem poskytnutou a právem chráněnou moc člověka ovládat určitou věc“, se stal pro jmenovaného východiskem i hledání specifického znaku vlastnického práva. „Vlastníkovu moc ovládat věc je nazvat pro její nezávislost na moci někoho jiného „svou mocí“ a rozumět jí koncem uznanou a chráněnou moc, která není závislá na současné existenci moci někoho jiného k téže věci a v téže době.“⁵⁵ Podstata tohoto poznatku přitom spočívá v tom, že i jiný právní subjekt (např. detentor) ovládá věc určitou svou mocí, ale to je moc závislá na někom jiném, resp. na jeho moci. A tím někýmým je v první řadě právě vlastník.⁵⁶

1. Symptomatické rysy vlastnického práva

Jestliže výše zmíněná „svá moc“ – aktuálně nezávislé (nepodmíněné) panství nad věcí – je z logického hlediska jedinečný znak vlastnického práva, odlišující jej od jiných subjektivních občanských práv, tak ostatní rysy tohoto práva uvedenou inkci nemají. Přesto ve svém souhrnu jsou neméně důležité a pro prezentaci celého obrazu vlastnického práva nezbytné.

1 „Omezenost“ a tzv. elasticita vlastnictví

Třebaže ... vlastníku jest uložena povinnost v tom neb onom směru zdržet nakládání věcí a třebaže v tom neb onom směru jiné osoby jsou eximovány povinností věcí nenakládati, přes to se postavení vlastníka vyznamenává vlastností, kterou lze nazvat **tendencí k univerzálnosti** (zvýraznil P.H.) a výhradností;

54 Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 104.

55 Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 200–201.

56 K tomu Knapp, V. ... in tamtéž a zejm. Knapp, V.: práce cit. v pozn. 30, str. 41 a násl.

t.j. tím, že odpadne povinnost vlastníka omezující neb tím, že se zruší exempce z povinnosti nenakládati věcí, postavení vlastníka se **automaticky** (zvýraznil P.H.), t.j. eo ipso se volnost vlastníka nakládati věcí, jež je výsledkem ustanovení chránících vlastníka, stane méně omezenou; resp. eo ipso stává se tato volnost výhradnou resp. aspoň výhradnější...⁵⁷ Z této hutné Krčmářovy věty, zejména části před středníkem (jde o tendenci k univerzálnosti a ne o univerzálnost samu), a v kontextu s tím, co bylo až dosud řečeno, vyplývá (částečně i a contrario), že vlastnictví není neomezené, resp. – pozitivně vyjádřeno – je omezené, a to pojmově.

Část citované věty za středníkem pak explikuje tzv. elasticitu vlastnického práva. To znamená, že pomine-li omezení (vč. zrušení nebo změny zákonného omezení) obnoví se bez dalšího vlastníka oprávnění v rozsahu, který koresponduje rozsahu odpadnutého omezení.

O „omezenosti“ jiných subjektivních věcných práv ve srovnání s vlastnickým právem pochopitelně nikdo nepochybuje (chybí jim totiž už per definitionem, byť i jen ona tendence k univerzálnosti).

Pokud jde o elasticitu, mluví se o ní pravidelně pouze v souvislosti s vlastnickým právem. Případá však v úvahu i u jiných práv.⁵⁸

3.3.2 Vlastnictví jako souhrn oprávnění

Enumerace jednotlivých dílčích oprávnění vlastníka je standardní (i historicky) způsob legálního vyjadřování vlastnického práva. Zpravidla se akcentují tři oprávnění, a to oprávnění věc držet (ius possidendi), užívat a požívat (ius utendi et fruendi), jakož i oprávnění s věcí nakládat (ius disponendi). Zmíněná vlastnická tripartice je příznačná také pro náš platný občanský zákoník (stov. již připomínaný § 123 obč. zák.). Jde vlastně o snahu vyjádřit ono panství nad věcí, ono ovládání věci „svou mocí“ (tak jak o něm hovořeno výše) analyticky. Problém ale spočívá v tom, že ani tento výčet, ani jiné podobné nejsou a nemohou být úplné (výčerpávají).⁵⁹

Pokud tomu nebrání zákon, je vlastník dále oprávněn např. věc zničit (ius abutendi), opustit (ius dereliquendi), ale také ji neužívat (ius non utendi) nebo

57 Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 105.

58 Blíže k tomu Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 200.

59 Např. Pietro Bonfante konstatuje, že vlastník může nad věcí vykonávat všechnu myslitelnou moc; „způsob ... nedá se ani definovat a v hospodářsko-sociálním vývoji podléhá jistě proměnám.“ Bonfante, P.: Instituce římského práva, ČSAS Právník, Brno 1932, str. 268.

vyložit jiného z vlivu na ní (*ius exclusionis*) atd.⁶⁰ Nadto lze vymezit i oprávnění, která tvoří komponenty (subsystémy) oprávnění, možno-li tak vyjádřit, vyššího řádu. Takovou komponentou oprávnění s věcí nakládat je např. právo věc zcizit (*ius alienandi*). Není bez zajímavosti, že právě ono má, jak upozorňuje V. Knapp, nejvyšší charakterizační hodnotu pro vlastnické právo ze všech v úvahu připadajících dílčích oprávnění.⁶¹

V této souvislosti sluší ještě připomenout, že pozbytím jednoho, několika event. i všech⁶² oprávnění samo vlastnické právo nezaniká (srov. sub 3.3.1).

Něco zcela jiného samozřejmě je, dojde-li k uskutečnění (výkonu) některého z oprávnění a objektivní právo s tím zánik subjektivního vlastnického práva spojuje (typicky realizace oprávnění věc zcizit nebo opustit).

3.4 Glosa k předmětu vlastnictví

Extenze (ale i intenze) pojmu vlastnického práva je nutně závislá také na jeho předmětu. Tento předmět lze nahlížet dvojím způsobem. Primárně jako lidské chování a sekundárně jako objekt tohoto chování.

Pro primární předmět vlastnického práva je příznačné, že v něm najdeme jednak to, co trvá, co je více méně konstantní a jednak to, co se v čase i prostoru mění právě uvedené konečností platí o lidském chování vůbec).

Jedním z mála skutečně evidentních sociálních pohybů jsou přitom stále složitější (spletitější) společenské vztahy.⁶³ Tento trend pak ovlivňuje i pohled na sekundární předmět vlastnictví.

Za takto chápaný předmět vlastnického práva jsou tradičně označovány hmotné věci (*res corporeales*). Ne ovšem všemi. J. Sedláček například připomíná, že 353 obč. zák. nebyl patrně žádný omyl a že obecný občanský zákoník nil předmětem vlastnického práva věci hmotné i nehmotné (*körperliche und un-*

ius exclusionis má přímou vazbu na ochranu vlastnického práva cestou vlastnických žalob 26 obč. zák.).

Blíže k tomu Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 198. V situaci, kdy byla pozbyta všechna vlastnická oprávnění jde o holé vlastnictví (*nuda proprietas*).

K tomu srov. namátkou Kellner, J.: Dvanáct omylů sociologie, Sociologické nakladatelství, a 1995. Patří se zde rovněž uvést: „Myšlenky o rychlosti společenského pohybu nebo o jeho a nebo průběhu či směru jsou neškodné, pokud jsou užity k vyjádření nějakého intuitivního u; nárokují-li si však jakoukoli vědeckou platnost, stávají se pouhou scientistickou hatma- a, přesněji hatmatikou holistickou.“ Popper, K. R.: Bída historicismu, Oikoymenth, Praha , str. 90.

körperliche Sachen)⁶⁴ na základě „úmyslně zaujatého stanoviska“.⁶⁵ Dále uvádí, že toto stanovisko bylo „pozdějšími vykladači opuštěno, a to pod vlivem německých pandektistů XIX. století, kteří vykládali první titul šesté knihy pandekt v ten rozum, že vlastnictví jsou jen hmotné věci. ... Vykladači obč. zákona, pokud náleželi tzv. historické škole, mluvili o tzv. vlastnictví ve smyslu širším, čímž rozuměli majetek vůbec (zvýraznil P.H.), a vlastnictví ve smyslu užším, jež definovali jako právní panství nad hmotnou věcí.“⁶⁶ Jeho resumé ovšem bylo (a u normativisty jiné ani být nemohlo) jednoznačné: „Výklad tento odporuje doslovu zákona (§§ 427, 1030, 1424) a některá ustanovení obč. zák. stávají se těžce srozumitelnými (srov. § 452).“⁶⁷ Opačný (většinový názor) se dá vyjádřit několika málo slovy J. Krčmáře: „... celá struktura kapitol 2–5 (rozuměj obec. obč. zák. – poznamenal P.H.) ukazuje, že se v nich mluví jen (zvýraznil P.H.) o věcech hmotných.“⁶⁸

Naše platná právní úprava je tedy ve výše uvedeném smyslu tradiční. Předmětem vlastnického práva totiž zásadně rozumí hmotné věci a dále tzv. jednotky (byty a nebytové prostory ve smyslu zák. č. 72/1994 Sb.) čili hmotné předměty svého druhu. Problémy má ale s vlastním pojmem věci v právním smyslu a tím implikovanou zřetelností (resp. nezřetelností) hranice mezi věcmi a novelou občanského zákoníku č. 509/1991 Sb. nově konstruovanými tzv. jinými majetkovými hodnotami (srov. § 118 odst. 1 obč. zák.). Ty, pokud to jejich povaha připouští, jsou spolu s právy (i povinnostmi) nehmotnými předměty občanskoprávních vztahů.⁶⁹

Zajímavou „komplikaci“ představuje také podnik (§ 5 obchod. zák.), který je předmětem občanskoprávních vztahů v obecném smyslu (srov. zejm. § 476 a násl. obchod. zák.), ale jeho vztah k § 118 občanského zákoníku zřetelný není. Především se nikde v našem právním řádu nemluví o věci hromadné, za kterou podnik někteří považují.⁷⁰ Tento posléze zmíněný moment pak znamená i jakousi „komplikaci na druhou“, je-li položena otázka zda, slovy I. Pelikánové, „můžeme

⁶⁴ Srov. též § 292 obč. zák.

⁶⁵ Odvolává se na Ofnera (Protokolle, sv. I., str. 243). Sedláček J.: práce cit. v pozn. 49, str. 18.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Dodává ještě: „Vzhledem k tomu, že smysl tohoto ustanovení je jasný, je soudce jím vázán (§ 6) a odchylný výklad je pro soudce nerozhodný.“ Tamtéž.

⁶⁸ Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 102. Srov. též Rouček, F. in Rouček, F., Sedláček, J.: práce cit. v pozn. 52, str. 199.

⁶⁹ O tom, že jde o problém poměrně bohatě strukturovaný, svědčí např. práce Eliáše, K.: Věc. Pozitivistická studie, Právník č. 8/1992, str. 694 a násl.

⁷⁰ Jiným pak může být bližší chápání věci hromadné (*universitas rerum distantium*) jako souboru věcí hmotných, tvořících celek, který pak jako takový představuje předmět občanskoprávních vztahů (např. pár bot, sbírka známek atd.).

uvit o podniku jako o předmětu vlastnického práva v pravém slova smyslu ... „⁷¹ skutují se samozřejmě i jiné otázky spjaté s pojmem věci (aktuálně např. zvířata a „věci“ zvláštního druhu⁷² ...), což je však již mimo náš bezprostřední zájem.

Z hlediska vlastnického práva se někdy pocituje nedostatek pregnančně formulovaného ustanovení typu § 90 německého občanského zákoníku (BGB), že „věcmi smyslu zákona jsou jen hmotné (körperliche) předměty“;⁷³ a na to navazují o vymezení vlastnického práva jako vlastnictví právě jen k takto definovaným věcem. Zmíněné je; velmi stručně a zjednodušeně vyjádřeno, reakcí na „expansi“ průmyslového a „jiného“ duševního vlastnictví.

Faktem zůstává, že expressis verbis pozitivním vymezením hmotných předmětů by byly per eliminationem (negativně) vymezeny také předměty nehmotné (i „předměty průmyslového a duševního vlastnictví“). Po pozitivním vymezení „obecného“ (či snad lépe – „hegelovsky“ – konkrétně obecného) vlastnického práva „by pak mohly z legislativního hlediska vzniknout, popř. vznikly-li již, staly se **bezrozpornými** (zvýraznil P.H.) pojmy vlastnictví průmyslového či jiného duševního vlastnictví“.⁷⁴

Než se ale zcela zbavit dojmu, že i poté by bylo výstižnější označení práva hmotným statkům, než nějaká zvláštní vlastnická práva a contrario obecného vlastnického práva; a to když pro nic jiného, tak pro větší rozlišovací hodnotu tohoto termínu. Jednoduše: použije-li se termín práva k nehmotným statkům, je první pohled jasný, že se nemluví o vlastnictví v obvyklém smyslu et vice versa. V označení to ale samozřejmě nevězí. Spíše si bude třeba zvyknout na skutečnost, že termín „práva z průmyslového a jiného duševního vlastnictví“ jsou mezinárodně uznávanou realitou,⁷⁵ a že tudíž neexistuje jedno (všeobshující) vlastnictví, ale že je tu jistá pluralita vlastnictví podle charakteru jejich odlišných předmětů.

Že opravdu nejde pouze o jevovou stránku věci, je možno ilustrovat i jinak. Zcela dobře si lze představit skutečně obecné vlastnictví, kde jako jeho předmět může být ustanoveno (po vzoru § 353 obč. zák.) zakotveny věci hmotné i věci

blíže k tomu Pelikánová, I., Koblíha I.: Komentář k obchodnímu zákoníku, část I., Linde, Praha 1994, str. 34–35.

o tuto záležitost; jak známo, mají vcelku jednoznačně vyřešenu někteří naši sousedé. Srov. § 5a rakouského ABGB či § 90a německého BGB (event. též § 903 větu druhou posléze obč. zák.).

o pouze jakési naznačení směru v tomto smyslu představuje již zmíněný § 476 obč. zák. Ten totiž zřetelně odlišuje vlastnické právo k věcem na jedné straně a jiná práva a jiné majetkové poměry na straně druhé.

např. V., Knappová, M., Kopáček, L., Švestka, J.: Nad stavem a perspektivami soukromého práva v České republice, Právní rozhledy č. 3/1995, str. 93.

rov. např. Stuna, S. a kol.: Obchodní zákoník (komentář), Trizonia, Praha 1992, str. 419.

nehmotné.⁷⁶ Přitom právě dnešní doba přináší řadu argumentů (vč. výše zmíněného pojmu podnik), které takovému řešení svědčí.⁷⁷ Přesto radím, mohu-li si to dovolit, k jisté opatrnosti.

Důvod spatřuji kromě jiného v tom, co už bylo zmíněno na začátku této kapitoly, tj., že v lidském chování, jako primárním předmětu právní úpravy, vedle přechodného a pomíjivého existuje také trvalé, relativně konstatní. A právě vlastnictví v tradičním (chceme-li římskoprávním) smyslu je výrazem spíše toho trvalého. Vztah člověka k pozemku, ke stavbě nebo běžné movité hmotné věci má od dob římských po dnešek stále mnoho společného. Doporučuji proto spíše zachovat než zrušit nejen terminologickou, ale zejména institucionální svébytnost vlastnictví k hmotné věci. V opačném případě totiž vznikne poněkud bezbřehý, „syntetický“ institut vlastnictví, který nemusí být bez problémů nejen z teoretického (kde dnes ne zcela jasný pojem vlastnictví se stane ještě méně jasným); ale hlavně praktického hlediska.⁷⁸

Na druhé straně nezbyvá než podpořit názor, který s ohledem na řadu nových otázek (z nichž pouze malá část byla zmíněna výše) týkajících se problematiky vlastnictví, předpokládá její nové zásadní teoretické posouzení.⁷⁹

⁷⁶ Srov. též Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník (vč. důvodové zprávy), Poslanecká sněmovna NS – tisk 844., Praha 1937, str. 263.

⁷⁷ Leccos také vyplývá z bližšího pohledu na další, v této souvislosti často diskutovaný pojem, a to pojem „majetek“ (příp. jmění); podrobněji se jím ale zabývat nemůžeme. Jinak ovšem je, zejm. jeho nejkurioznější podoba minulých let, tj. „majetek národní“, stále v zorném poli autora zájmu. Na jeho transformaci, zvláště v předmět moderního vlastnictví státu, by se proto mělo dostat někdy přístě.

⁷⁸ Jedno z možných kompromisních řešení de lege ferenda, v literatuře již připomenuté (srov. např. Telec, I.: Duševní vlastnictví?, Právník č. 10–11/1993), nabízí k 1.1.1992 zrušený zákoník mezinárodního obchodu (zák. č. 101/1963 Sb.), který v § 18 stanovil: „Ustanovení ... zákona o právních vztazích, jejichž předmětem je právo nebo jiná hospodářská hodnota, pokud to jejich povaha připouští.“ Ostatně kvalifikovaná diskuse na téma „vymezení předmětu vlastnictví“, kde ve hře jsou vedle zmíněných nehmotných statků např. i cenné papíry apod., by mohla a měla proběhnout v souvislosti s rekodifikačními pracemi na občanském zákoníku. Odpovídající prostor pro ni v odborném tisku by měl být přitom samozřejmostí. Zatím pouze informativně srov. např. Eliáš, K.: Nad legislativním záměrem zásad obecné části nového občanského zákoníku aneb která se proměškávají historické příležitosti, Právní rozhledy č. 1/1996, str. 16, příp. též: Pět starých zásad (Pár podnětů do diskuse k návrhu koncepce občanského zákoníku), Právní praxe č. 10/1996, str. 621 a Zoulik, F.: Průvodní zpráva k materiálu „Koncepce nového civilního kodexu“, Právní praxe č. 8–9/1996, str. 595.

⁷⁹ Srov. Knapp, V., Knappová, M., Kopáček, L., Švestka, J.: práce cit. v pozn. 74, str. 93 in fine.

5 Klíčové momenty právní úpravy vlastnictví v našem právním řádu

Jedna ze dvou hlavních komponent české ústavy Listina základních práv a svobod (dále též Listina)⁸⁰ za základní lidské právo v duchu zeillerovské tradice označuje **právo vlastnit majetek** (čl. 11 odst. 1 věta první) čili právo být (stát se) vlastníkem. Samotné subjektivní vlastnické právo tak vlastně naplňuje reálným obsahem postulát Listiny o možnosti „každého“ („každý má právo“ ...) vlastnit.⁸¹

Ač samo tedy *stricto sensu* není základním lidským právem je o něm v Listině řečeno, že „**vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah ochrany**“ (čl. 11 odst. 1 věta druhá).⁸²

Tato trochu nadbytečná proklamace představuje do jisté míry pochopitelnou ezvu na stav před účinností ústavního zákona č. 100/1990 Sb. (srov. zejm. čl. 7 st. 1 a 2), kdy u nás, jak je obecně známo, existoval hierarchicky uspořádaný systém druhů a forem vlastnictví. Bylo by samozřejmě naivní domnívat se, že principiální rovnost subjektů vlastnického práva, jejich tak říkaje rovnost před zákonem, může setřít specifika – zde jen náznakem a jednoduše – např. vlastnictví fyzické osoby na jedné straně a vlastnictví státu na straně druhé.⁸³ Bohužel omezení bohatosti struktury tohoto problému je mimo možnosti našeho stručného ednání.

Z pohledu Listiny zdůrazněme alespoň okolnost, že rovnost subjektů vlastnictví netýká předmětu vlastnického práva. Typické v tomto smyslu je zvláště obli-

ce „skladbě“ ústavy srov. např. Peška, P.: Úvod do ústavního práva (Čtyřicet devět stručných poznámek k české ústavě na pozadí ústav stabilních demokracií), Karolinum, Praha 1994, str. 30 a násled. Původ tohoto pojetí je pak možno spatřovat již v čl. 17 věta první Deklarace práv člověka z 26. 8. 1789. Právě se v ní: „Každý má právo vlastnit majetek jak sám, tak spolu s jinými.“ Za zmínku zde stojí rovněž text čl. 1 odst. první, věta první Dodatkového protokolu I) k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, který zní: „Každá fyzická nebo právnická osoba má právo pokojně užívat svůj majetek.“ Angl.: „Every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions.“ Franc.: „Toute personne physique ou morale a le droit au respect de ses biens.“ Cit. podle Čapek, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva, Linde, Praha 1995, str. 101, 192 a 295. Přestože se tu verbis expressis nehovoří o vlastnickém právu, bylo nicméně závazně judikováno: „Uznáním, že každý má právo pokojně užívat svůj majetek, garantuje článek 1 v podstatě vlastnické právo.“ Rozsudek ve věci Marckx, 1989, A – 31, § 63. Jde tedy in nuce o „právo na respektování vlastnictví“. Konečně judikatura Evropského soudu pro lidská práva může být argumentem pro ty, kteří termín „vlastnit majetek“ přetvářejí šířej než pouhé vlastnění hmotné věci. Srov. např. rozsudek ve věci Tre Traktorier 1989, A – 159, §§ 56–59. K tomu, že na ústavní úrovni má toto širší chápání uvedeného práva svou logiku, srov. též čl. 34 Listiny.

Možná, byť jinak formulováno, najdeme také v § 124 obč. zák. („Všichni vlastníci mají stejná práva a povinnosti a poskytuje se jim stejná právní ochrana.“).

Podobně Fiala, J., Hurdík, J.: Příspěvek k vymezení systému občanského práva, Právník 1990, str. 990.

gatorní omezení vyplývající z jejího čl. 11 odst. 2 věta před středníkem (srov. též § 125 odst. 2 obč. zák.). Jestliže totiž zásadně mají právní subjekty stejnou možnost nabývat vše, co připadá v úvahu jako předmět vlastnického práva, tak to neplatí o majetku, o němž zákon (stačí „obyčejný“) stanoví, že je „nezbytný k zabezpečování potřeb společnosti, rozvoje národního hospodářství a veřejného zájmu“, a proto „smí být jen ve vlastnictví státu, obce nebo určených právnických osob“.⁸⁴ Je přitom až s podivem, že např. „kvalifikaci“ výlučného majetku státu v uvedeném smyslu mají dnes u nás prakticky jen ložiska vyhrazených nerostů (§ 5 zák. č. 44/1988 Sb., ve znění pozdějších předpisů), přírodní léčivé zdroje či zdroje přírodních minerálních vod stolních (§ 47 zák. č. 20/1966 Sb., ve znění pozdějších předpisů) a nejnověji dvě kategorie pozemních komunikací (dálnice a silnice) podle zákona č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích (§ 9 odst. 1 věta první).⁸⁵

Co se týče právní ochrany vlastnictví je zajišťována jednak na ústavní úrovni, kde zmiňovaný čl. 11 Listiny je třeba chápat zejména v souvislosti s čl. 36 Listiny, a jednak ustanoveními právních předpisů dalších právních odvětví. Vedle občanského práva stojí za zmínku především trestní právo a dále právo správní (vč. správního práva trestního). Zde uveďme příkladmo alespoň principy a prostředky (z povahy věci vlastnickému právu nejbližší) občanskoprávní ochrany. To jest § 1 odst. 1 obč. zák., který zmiňuje nedotknutelnost vlastnictví (výraz to obecně zásady ochrany nabytých subjektivních práv – *iura quæsitæ*) a výše pod čarou citovaný § 124 obč. zák.; z prostředků pak zvláště § 126 obč. zák. – upravující tzv. petitorní (soudní) ochranu vlastnického práva, § 5 obč. zák. – garantující předběžnou ochranu cestou orgánů „státní správy“ v duchu zásady *quieta non movere*, jakož i § 6 obč. zák. – připouštějící ochranu svépomocí, jako právem kvalifikovanou výjimku z pravidla poskytování právní ochrany státem.⁸⁶

„**Vlastnictví zavazuje**“. Tak zní první věta odst. 3 čl. 11 Listiny. Co to znamená? Znamená to především nejobecněji vyjádřenou skutečnost, že vlastnické právo je pojmově omezené (srov. sub 3.3.1). Dále to znamená, že Listina respektuje, či lépe, akcentuje tzv. **sociální funkci** vlastnictví. Uvedené je zajímavé především z toho důvodu, že k tomu *expressis verbis* došlo i přesto, že v období let 1948–1989 byla tato „funkce“ vlastnického práva zvláštním (patologickým) způsobem „zbožštěna“; mimo jiné v podobě hierarchicky uspořádaného systému druhů a forem vlastnictví. Vysvětlení, nezdá se být ale příliš obtížné. Jak upozorňuje V. Knapp,⁸⁷ je zde totiž zřetelně patrný vliv textu čl. 14 odst. 2 Základního zákona

⁸⁴ Pro úplnost srov. i ustanovení čl. 11 odst. 2, věta za středníkem.

⁸⁵ Např. ještě nedávno byly vyhrazeným majetkem státu také vodní toky, základní lesní půdní fond, ... (srov. čl. 10 úst. zák. č. 100/1990 Sb.).

⁸⁶ V kontextu s tím srov. také § 127 odst. 1 obč. zák.

⁸⁷ Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 205.

N. Ten používá stejnou formulaci ve své první větě. K onomu „vlastnictví zavazuje“ však dodává ještě větu druhou: „Jeho výkon má současně sloužit veřejnému uhu.“ Ta už ale v čl. 11 odst. 3 Listiny chybí.

V zásadě lze přijmout Knappovo konstatování, že: „Koncepce vlastnictví jako sociální funkce nebyla nikdy jasná. Jasně nebylo ani její legislativní vyjádření. Jména nebyla a není jasná zásada, že „vlastnictví zavazuje“. Není totiž jasné, čemu zavazuje.“⁸⁸

Na druhé straně – nelpěli-li bychom příliš na exaktnosti („normativnosti“) – nám právě chybějící věta, že „výkon vlastnictví má současně sloužit veřejnému uhu“, mohla leccos napovědět. Má tím být řečeno, že přece jen komplexnější tím asi přesvědčivější by vypověděla o smyslu tzv. sociální funkce vlastnictví, i když jistě sice preciznější, ale věc poněkud zužující, věta druhá čl. 11 odst. 3 Listiny. Z textu naposled zmíněné věty, že vlastnictví „nesmí být zneužito na újmu v druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy“, vyplývá i právě toliko zákaz zneužití vlastnictví.⁸⁹ Ač sám tento institut (který jinak latinským právem představuje spíše raritu než pravidlo) je zejména v souvislosti s vlastnickým právem nepochybně důležitý,⁹⁰ není to prostě všechno.⁹¹

Proto i V. Knapp, při zdůvodnění teoretického dosahu čl. 11 odst. 3 Listiny, souhrnně charakterizuje takto: „Zásada „vlastnictví zavazuje“ je pojmovým (finitivním) znakem vlastnictví, a je třeba ji vykládat tak, že vlastnictví jako právní institut nespočívá jen v právu jednoho a povinnosti ostatních ho v jeho právu užívat, nýbrž že i vlastník sám má z důvodů svého vlastnictví určité povinnosti vykonávat, jaké mu přímo ze zákona. To zároveň znamená, že vlastnické právo, ač velmi široké a ... elastické, není pojmově neomezené. Právní omezení vlastnického práva nejsou jen právními „bariérami“ danými vlastnickému právu zvenčí, nýbrž vyplývají – alespoň některá z nich ... – přímo z pojmu vlastnictví.“⁹² Typická nová omezení vlastnického práva najdeme, vedle již zmíněné věty třetí čl. 11

amtéž.

rov. též § 3 odst. 1 obč. zák.

že ke zneužití subjektivního vlastnického práva (abusus iuris) Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 202–203, Knapp, V.: Teorie práva, Právnická fakulta dočeské univerzity, Plzeň 1994, str. 92–93, event. též: Teorie práva, I. vyd. C.H.Beck, Praha 1994, str. 184–185 a Sedláček, J.: práce cit. v pozn. 50, str. 23–24.

rad i to může být argumentem pro výklad, že první věta čl. 11 odst. 3 Listiny obsahuje i svou a přímo použitelnou (srov. a contrario čl. 41 odst. 1 Listiny) normu a věta druhá (stejně jako věta třetí cit. čl.) je pouze její dílčí konkretizací. To tedy znamená, že věta druhá a třetí čl. 11 odst. 3 Listiny jsou v rámci ustanovení vyčerpávajícím způsobem neinterpretují. Blíže k tomu p. V. in Pavlíček, V., Hřebek, J., Knapp, V., Kostečka, J., Sovák, Z.: Ústava a ústavní řád republiky, 2. díl, Práva a svobody, Linde, Praha 1996, str. 110.

Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 205.

odst. 3 Listiny, dále např. v §§ 127 odst. 1, 3 a 128 odst. 1 občanského zákoníku.

Slovo závěrem

Je, myslím, zřejmé, že předchozí řádky se nepokoušely pojednat otázky pojmu vlastnictví (vlastnického práva) ani zdaleka způsobem, který by usiloval vyčerpávající danou problematiku. Spíše tu byla snaha upozornit na to podstatné, nebo lépe, na to, co za podstatné považuje autor. Za takový subjektivismus ovšem nezbyvá, než se čtenáři omluvit. Přesto by nemusel být uvedený subjektivně selektivní přístup samoučelný. To ale pouze za předpokladu, že se jím alespoň zčásti podařilo vyjádřit základní autorovo krédo týkající se předmětné materie. Krédo, které tak přesvědčivě, již před drahými lety, vyjádřila slova slavného civilisty: „Podstatu vlastnictví seznáme, uvažujeme-li o **významu** jaký mají věci hmotné... pro úkoly lidských potřeb, o **účelech**, kterých sledují ustanovení o vlastnictví a o **prostředcích**, kterými se tyto účely sledují.“⁹³

RESUME

The author deals with the eternal problem of defining the term property (right in property). He treats the term from the viewpoint of public law, too, which is influenced by author's interest in the state and property relation.

Having introduced the problem, the following short historical survey interprets the concept from various juristic philosophic and theoretical opinions.

The author focuses on the essence of the term „dominium in rem“, he discusses its characteristic and symptomatic features. He also pays attention to the object of property with regards to consequences of extension of the term property.

The essay also intends to stress and explain some key moments „de lege lata“, especially from its constitutional level (such as „property binds“ and so-called social function of property).

⁹³ Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 102–103.